

Jyrki Korkeila

päätoimittaja

U ralla etenemisen ja sosiaalisen nousun perustuminen meriitteihin on oikeudenmukaisempaa kuin varallisuuden ja aseman periytyminen säädyn mukaisesti. Sosiologi Michael Young kirjoitti toisaalta jo 1950-luvulla meritokratian johtavan menestyneiden hybriikseen ja matalampien tuloluokkien nemesikseen (1). Menestyminen meriittien perusteella näyttää nimittäin johtavan itsekeskeisiin narratiiveihin (2). Omat saavutukset perustuvat myös onnekkuteen ja toteutuvat toisten myötävaikutuksella. Esimerkiksi koulunkäynti on maksutonta tai vanhempien kustantamaa riippuen missä teollistuneessa maassa asuu. Omassa yrityksessä on yleensä muitakin työntekijöitä.

Yhtenä neoliberalismin isähahmona tunnettu Friedrich Hayek katsoi markkinoilla taloudellisesti menestyvien olevan etupäässä onnekkaita ja vähäisessä määrin vain omaa ansiotaan menestyneitä (3). Moraalisesti katsoen menestys on siis seurausta siitä, että on sattumalta oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Taloudellisen hyvän kertyminen ei siten kerro mitään omasta erinomaisuudesta, vaikka mielellämme toisin ajattelemme. Hayekin mukaan yksilön arvo ja menestys markkinoilla ovat kaksi erillistä asiaa, jotka onnekkouden vuoksi voivat tangeerata toisiaan. Hayek katsoi lisäksi, että onnekkouden tasoittaminen edellyttäisi valtion puuttumista kattavasti yksilöiden toimin-

Uhkaako meritokratia demokratiaa?

tojen yksityiskohtiin, jolloin he menettäisivät vapautensa.

Aiemmin uskonnon määritellessä nykyistä enemmän ihmisten arvoperusteita nykyisen kaltaisten narsististen narratiivien synty oli vähäistä. Olihan ylpeys yksi kuolemansynneistä. 1900-luvun alkupuolella pankkiiri JP Morgan katsoi, että olisi perusteltua yrityksen johtajan saavan 20 kertaa suurempaa palkkaa kuin rivityöntekijän (4). Tätä nykyä olemme tilanteessa, jossa esimerkiksi amerikkalaisessa yhteiskunnassa yritysjohtajan ansiotaso saattaa olla rivityöntekijään verrattuna hyvinkin yli 300-kertainen. Norjalaisessa Exit sarjassa (YLE Teema) kuvataan ansiokkaasti finanssialalla vallitsevaa hybristä, tosin varsin karrikoituneesti. Enemmän koulutusta saaneilla on lähtökohtaisesti parempi mahdollisuus määritellä omaa arvoaan markkinoilla kuin vähän koulutusta saaneilla.

Harvardin yliopiston poliittisen filosofian professori Michael J. Sandel on uusimmassa teoksessaan kritisoinut ankarasti nykyisten kehittyneiden maitten meritokratiaa (4). Koulutettu väestönsä on lisääntyvässä määrin vallannut länsimaissa parlamenttien istuimet. Me koulutetut edustamme kuitenkin väestössä vähemmistöä ja siten edustuksellinen demokratia on luisunut kohti vähäistä väestön edustavuutta. Hyvin toimivan demokratian merkki onkin kaupankassalla uransa aloittaneen nousu pääministeri-

pellille. Koulutettu väestö saa sparrattua jälkeläisiään hyvälle opetusapajille, ja näin ollen sosiaalisen nousun mahdollisuudet ovat kaventuneet. Antiikin aikana Platon piti demokratiaa huonona hallintomallina. Hän katsoi sen johtavan vääjäämättä oligarkian kautta tyranniaan. Voiko nykyään toteutuva, vinoutuva meritokratia olla uhka demokratialle?

Michael J. Sandel katsoo oikeistopopulismien nousun keskeisenä tekijänä olevan meritoitumattomien nemesis. Vähemmän koulutusta edellyttävät työt aliarvostuvat, vaikka ne ovat yhteiskunnalle välttämättömiä. Kun tällaisen kehityksen aikana finanssiala vie talouden romahduksen partaalle, on hyvin ymmärrettävissä meritoitumattomien katkeruus ja viha. Omaan autonomian kaventumisesta paikataan vaihtoehtoisella todellisuudella, joka myös ilmentää menestyneisiin kohdistuvaa vihaa. Tieteen epärointi ja vastustus on suurimmillaan kouluttamattomassa väestössä ilmeisesti juuri tällaisista syistä. Populismilla on toki juurensa lisääntyneessä väestön siirtymisessä maasta toiseen.

1. Young M. The rise of meritocracy. London: Pelican books, 1958.
2. Keltner D. The power paradox. New York: Pelican Books. How we gain and loose influence.
3. von Hayek F. Freedom and the economic system. Chicago: Chicago University Press 1939.
4. Sandel MJ. The tyranny of merit. What's become of the common good. New York: Pelican books 2020.